

Людмила Главацька,
старший науковий співробітник
НМНАПУ

УДК 392 (477) “19-20”
ББК 63.59 (4 Укр.)

СКОТАРСЬКІ МОТИВИ У ВЕСНЯНІЙ ОБРЯДОВОСТІ БОЙКІВ

У пропонованій розвідці на основі етнографічного матеріалу описано весняні скотарські народні звичаї та обряди бойків. На території Бойківщини деякі з них побутували до середини ХХ ст. і найповніше збереглися в тих районах, де тваринництво відігравало провідну роль.

Ключові слова: Бойківщина, скотарство, свята, вірування, звичаєво-обрядова культура.

Spring animal national customs and ceremonies of habitants from Boykivshchyna is described in the present article based on ethnography material. On the territory of Boykivshchyna some of them were present until the middle of the 20th century and especially on those regions where animal husbandry played a key role.

Keywords: Boykivshchyna habitants from Boykivshchyna customs, culture, ceremonies, holidays, animals.

Записи етнографів і фольклористів ХІХ–ХХ ст. засвідчують збереження на Бойківщині численних пам'яток народної культури, які своїм корінням сягають далекої минувшини. І хоча під впливом християнства, з розвитком освіти й науки давня язичницька суть цих вірувань і уявлень майже зникла, усе-таки багато елементів живе й далі в народних традиціях. Наприклад ті, що приурочені до календарних свят та різних трудових процесів. Завдяки тривалому співіснуванню християнські та язичницькі свята, обряди й вірування не лише тісно переплелися, але й взаємно доповнилися.

У житті бойків скотарству належала провідна роль, що у свою чергу наклало глибокий відбиток на народну культуру й особливо на свята, обряди та вірування.

Найпоширенішими не тільки серед бойків, але й на всій території України є такі весняні свята: Стрітєння, Сорок святих, Теплої Олексї, Благовіщення, Вербна неділя, Великдень, Святого Юрія, Святого Миколая. Деякі з них закріплені до певних дат, тобто є «в числі», як кажуть у народі. Святкування ж інших залежало від тривалості постів.

За дослідженнями етнографів, весняні свята поділяються на ранні й пізні. До категорії перших зараховують: Стрітєння, Сорок святих, Теплої Олексї, де переважали зустріч зими з весною, передбачення погоди та врожаю на весь рік. У пізніх – Благовіщення, Вербна неділя, Живний четвер, Великдень, Святого Юрія, Святого Миколая – провідну роль відігравали скотарські обряди й ритуали.

Детальніше розглянемо кожне із цих свят.

На Стрітєння (2 лютого) в церкві освячували свічки і воду, якою кропили худобу, також уважно стежили за погодою, «бо, якщо когуд на Стрітєння нап'ється води, то на Юрія віл не напасється трави» [4, с. 18].

11 лютого день Святого Власа – покровителя худоби, а особливо корів. У цей день люди служили по дворах молебні, вносили образ святого мученика в стайню, кропили худобу свяченою водою та обкурювали ладаном, «щоб скот добре плодився та не хорів». Коли вперше вигонили отару в поле, то служили молебень не лише святому Юрію, але й святому Власові [5, с. 209].

Передбачали майбутній урожай і на Сорок святих (9 березня). Якщо в цей день танув сніг, то розраховували на гарні густі трави, а отже і худоба буде неголодною, добре вгодованою.

На Теплої Олексї (17 березня) господарі примічали, за скільки днів до свята вилетять мухи чи бджоли, стільки ж днів після того буде ще холодно [5, с. 215].

Благовіщення (25 березня) – важливе скотарське свято. Рано-вранці жінки збирали росу і, змішавши з водою, напували корів, щоб прибувало молоко [4, с. 20]. Бойки вірили, що в цей день не можна виганяти худобу, підсаджувати курчат, узагалі «не починати прихідну роботу» [4, с. 20].

У Міжгірському районі Закарпатської області цього дня протягували по землі гілку із фруктового дерева за межі свого обійстя, щоб «змії не йшли», тобто не заводилися й не вадили людям, худобі в стайнях, курниках та ін. [6, с. 106].

У с. Синевірська Поляна (Західна Бойківщина) на Благовіщення не дозволялося переганяти отари овець з місця на місце і через гору, переходити з ними межі сільського кадастру, виносити будь-які речі зі стійбища вівчарів тощо [11, с. 34].

За тиждень до Великодня – Вербна (місцеві назви – Шуткова, Квітна, Цвітна) неділя [7, с. 236]. У цей день святили вербові гілки – «шутки», які, за віруваннями людей, оберігали хату й узагалі все господарство від нечистої сили, лиха, грому та граду. Зі свяченою вербою господар заходив до стайні, примовляючи: «Аби моя худібка веласі й плодиласі» [4, с. 21]. Використовували цю свячену гілку і при першому вигоні худоби на випас: «Коли корову виганяти, то треба корову тов гнати», а також при продажу [6, с. 107].

Живний – останній четвер перед Великоднем. Деякі етнографи цю назву пов'язували з тим, що колись цього дня розпалювали «живий» вогонь, добутий тертям, щоб захистити худобу від хвороб і нещасних випадків [11, с. 34]. У с. Мшанець жінки приносили до церкви горнятко зі сметаною, і поки «дзвонили на Євангелія», збивали цю сметану на масло: «Аби через рік робилосі» [8, с. 43]. Також освячували воду. Вона мала велику силу, «нею кропили хату, аби не лізли злі духи, стайню – від відьом та всякої нечистої сили» [4, с. 22].

Великдень (Великий день) – одне з найбільших східнослов'янських свят. В українців Тячівщини, Хустщини та Міжгірщини (Західна Бойківщина) низка скотарських вірувань пов'язувалася з великодніми «видутками» [шкаралупою свячених яєць. – *Л. Г.*]. Щоб захистити худобу від «вроків», їх нанизували на нитку й півколом розвішували над входом до стайні. Заходячи до приміщення, чужа людина відразу дивилася на «видутки» й лише потім – на тварин. У народі вірили, що так худобу оберігали від зурочень та лихого ока [11, с. 35].

Повернувшись із церкви, господарі найперше пригощали освяченою паскою худобу та бджіл, відламуючи їм обов'язково по маленькому шматочку [2]. За її

зовнішнім виглядом намагалися передбачити, яке господарство буде вестися цього року. Наприклад, якщо на пасці знайдуть білу шерсть, то така худоба буде плідна та здорова, а якщо іншого кольору, то саме такий «товар» треба заводити в «газдівстві» [2]. Стайню обсіпали навколо свяченою сіллю – від нечистої сили [4, с. 22]. Сівши за стіл, господиня ховала перший шматок паски для корови, щоб вона добре телілася [3].

Деякі господарі на Великдень не давали пастухам їсти м'яса, «щоб не вадило худобі» [8, с. 44].

Якщо гриміло, а господарі в цей час випустять худобу надвір, то, за повір'ям, матимуть багато молока [8, с. 45].

Найбільш виражений скотарський характер мали обряди й вірування, пов'язані з першим вигоном худоби на пасовище. Зазвичай це було на день Святого Юрія – 23 квітня. У народі його називали також «Юром», «Юря», «Їрем», «Йірьом» – вважали заступником диких звірів, покровителем хліборобства і скотарства, помічником пастухів [8, с. 45; 11, с. 36]. Ім'я цього святого згадується в багатьох українських піснях, переказах та легендах. За уявленнями, цього дня він відмикає небо та землю і випускає на волю росу й рослини: «Святий Юрій приїжджає на золотому коні, у золотому плащі, відбирає у Николая земні ключі, відмикає браму і випускає Весну» [4, с. 27].

У звичаях і ритуалах, пов'язаних із першим вигоном худоби на постійні пасовища, помітну роль відігравали ті обряди й вірування, які мали вберегти її від хвороб і диких звірів та забезпечити приплід, а також гарні надої молока.

Увечері, напередодні свята, господині виносили надвір дійниці з водою, аби за ніч нападало роси. Вранці цією водою мили вим'я, примовляючи:

*Абис мені кілька дала молока,
Кілько води несе наша ріка.*

У с. Мшанець уночі перед Юрієм господарі дьогтем намащували двері стаєнь та малювали на них хрестики, щоб відьми не могли відібрати молоко в скотини [8, с. 46].

Виганяли худобу на пашу вдосвіта, до схід сонця, «аби напиласі Юрієвої роси». Казали: «Юрієва роса ліпша від вівса»; «Хочеш масла – треба, аби корова з росов пасла». Щоб корови та вівці були молочними, а масло з їхнього молока – жовтим, худобу протягом сезону підгодовують квітами Підмаренника справжнього [*Galium verum* L. – *Л. Г.*], народні назви – «медівник», «кашка». Його коріння містить барвники, що надає молоку яскравішого жовтого забарвлення [8, с. 45; 5, с. 89; 9, с. 295].

Коней так само виганяли пастися на росу, а найважливіше було в ній покачатися. Вірили, якщо тварина цього не робила, отже, була хворою.

Коло порога стайні клали залізо, щоб худоба через нього переступила, тоді буде мати дужі ноги: «Нічо вже до неї не візьмєсі». У с. Вишків (Східна Бойківщина) ложили сокиру, а кожний кут обкурювали ладаном і посипали свяченим маком [2].

З подвір'я худобу виганяли «шуткою», кропили свяченою водою, примовляючи:

*Йди з Богом!
Як шутка не загубитсі,
То й корова не загубитсі!*

Коровам-первісткам на хвіст чіпляли червону стрічку, щоб їх ніхто не врік і відьма не могла забрати молоко [4, с. 27].

По горбах цього дня палили вогні, пускали запалені колеса гірськими схилами, а також співали ритуальних пісень – «ладканок» [10, с. 215]. Після Юрія розпочиналися весняно-польові роботи.

На пасовищах плели вінки з весняних квітів (місцеві назви – «лототня», «юріївки», «юрочки», «юринки») і вішали тваринам на роги. «Нав'єми вінки коровам на роги. Уже ми женем корови – такі прибрані в вінках усі корови, такі домів брані такі йдуть. Як уже напаслися, вже на вечір» [6, с. 107]. Звідси походить і приказка: «Вбрався, як корова на Юрі» [4, с. 27].

Вважаємо за необхідне детальніше розглянути цей цікавий обряд, записаний у Сколівському районі Львівської області, який локально побутував до 70-х років ХХ ст.

Пастухи, а часто й діти, плели вінки з різних квітів: «*Ромашок, зозулів отіх, що по млаці ростуть, жовті такі та рожеві. Ну, різні, різні, всякі квіти*» [1]. Також вплітали листя з бука. Хлопці збирали квіти, а дівчата, співаючи, плели вінки. Виплетені вінки прив'язували бикам і коровам до рогів (вівцям не прив'язували), якщо було мале телятко, що не мало рогів, то вінок одягали йому на шию.

Звивши вінки, співали:

*Ой сита Ласька, сита,
Вна ся напасла жита.
Ой повна Ласька, повна,
Шовкова на ній вовна.
Шовкову траву пасе,
Вна молочка принесла.
Ой два збанки сметанки,
Дві дійниці жентички.
Два збаночки сметанки
Скотарям на сніданки.*

*Наша Красуня, наша,
Принесла гарнець масла,
А дві скіпці молока,
Бо там гола толока.
Ми Красуню намастили,
Ми ї віночок звили.*

*Тука Ласійцьо, тука,
Зів'ю му вінок з бука,
Наша газдинонька пишна,
За воротонька вийшла,
У ключі подзвонила,
Череду поличила.
Уся череда, уся,
Лише скотаря нима,
Пішов скотар по зілля,
Бо ннись Свята Неділя [1].*

Часом бувало, що весна досить пізня, і на Юрія було ще недостатньо трави, то худобу виганяли на полонину пізніше – на Трійцю.

У бойків, як і в гуцулів, обряд першого вигону худоби на полонину став барвистим народним святом зі своїми звичаями і традиціями. У деяких селах ці обряди хоча б фрагментарно збережені й нині.

У Східній Бойківщині на Миколая (9 травня) святили сіль і давали худобі, щоб уберегти тварину від укусів гадюк [3]. Із цього дня в усіх регіонах України починали стригти овець і сіяти гречку [5, с. 126].

Скотарські звичаї, обряди, вірування, забобони пов'язані з початком весни та днем першого вигону худоби на постійне літнє випасання. Вони становлять вагомому частку традиційної обрядовості бойківського краю, яка органічно переплітається зі звичаєво-обрядовою культурою українського народу.

Навіть короткий аналіз весняних скотарських звичаїв та обрядів бойків засвідчує, що давніше вони були ще багатшими й різноманітнішими за змістом, ніж новорічні. У районах, де тваринництво відігравало провідну роль, ці звичаї та обряди збереглися найповніше.

Бойківська родина. Поч. ХХ ст. Фото з інтернету

Пастушок у солом'яній накидці. Кін. XIX ст. Фото з інтернету

Різьблені ярма для волів. Поч. XX ст. Експонат краєзнавчого музею «Бойківщина»
Тетяни й Омеляна Антоновичів. м. Долина Івано-Франківської обл.

Джерела та література

1. Архів ІМФЕ НАНУ. Ф. 14-3/1097. Оп. 4. Од. зб. 67. Арк. 1–68 (Дем'ян Г. В. Дитячий фольклор. Пастуші ладканки).
2. Архів НМНАПУ. Ф. 7. Оп. 2 (Главацька Л. А. Звіт про відрядження до Долинського району Івано-Франківської області 2010 р. Записано від Друляк Євки Степанівни, 1928 р. н., с. Вишків).
3. Архів НМНАПУ. Ф. 7. Оп. 2 (Главацька Л. А. Звіт про відрядження до Долинського району Івано-Франківської області 2010 р. Записано від Рижана Дмитра Михайловича, 1926 р. н., с. Витвиця).
4. Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я. Брошнів, 1994. 57 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Мюнхен, 1966. Т. 2. 442 с.
6. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 400 с. : 16 іл.
7. Здоровега Н. І. Народні звичаї та обряди. *Бойківщина: історико-етнографічне дослідження*. Київ, 1983. С. 232–248.
8. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят. Записані у Мшанці Старосамбірського повіту і по сусідніх селах. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. III. С. 33–60.
9. Носаль М. А., Носаль І. М. Лікарські рослини і способи їх застосування в народі. Київ, 1964. 295 с.
10. Сколівщина / [наук. ред. С. Павлюк]; Інститут народознавства НАН України. Львів, 1996. 728 с.
11. Тиводар М. П. Весняні скотарські свята, обряди та вірування населення українських Карпат (друга половина XIX – середина 40-х років XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1990. № 5. С. 32–39.